

KISS-KOZMA GEORGINA

SZÜRKE HATTYÚK A VÁLTOZÓ VIZEKEN, AVAGY MERRE TART A MAGYAR IFJÚSÁG?

Székely Levente: *Szürke hattyúk*. Enigma 2001 Kiadó: Budapest, 2020. 204 oldal

2020-ban jelent meg Székely Levente *Szürke hattyúk* című kötete, amelyben a szerző – aki igen gazdag kutatási tapasztalattal rendelkezik az ifjúságkutatás területén, s 2012 óta a hazai nagymintás ifjúságkutatás szakmai vezetője – nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy az általa vezetett kutatássorozat 2016-os hullámának eredményei alapján körbejárja azt a kérdést, milyenek is valójában a magyar fiatalok és milyenek lesznek a jövőben.

Az ifjúság megértésére irányuló érdeklődés – legyen szó politikai, hétköznapi vagy tudományos megközelítésről – részben a jövőre is vonatkozik, amely azon a feltevésen alapul, hogy amennyiben megismerjük a mai fiatalokat, kicsit a jövőbe is látunk, vagy legalábbis megbecsülhetjük, hogy a fiatalok vajon elfogadják-e majd a társadalmi alapszabályokat, vagy a társadalmi szerveződés radikális megváltoztatására fognak törekedni? Azonban az ifjúság minél szélesebb körű feltérképezése sem predesztinálja a hozzáértőket a jövőbelátás képességére. Noha a felvilágosodás egyik alapgondolata, hogy a világ megismerhető, s ennek az alapja a megfigyelés és a tapasztalat, mégis kétséges, hogy a megfigyelésen és tapasztalaton alapuló induktív módszer közelebb visz-e a jövő megismerhetőségéhez.

A lakonikus cím is a rendelkezésre álló tapasztalatokon alapuló prognózisok bizonytalanságára utal. Székely Levente a címválasztás indoklásában Nicholas Nassim Taleb *A fekete hattyú*¹ című, méltán híres könyvét említi, amelyben a szerző a fekete hattyú jelenségét² három meghatározó ismérvvvel írja körül: egyrészt váratlan, hiszen jelentősen különbözik a megszokott tapasztalatoktól, másrészt komoly következményei vannak, s harmadrészt csak később sikerül magyarázatot találni rá. Ilyen fekete hattyú-jelenségként foghatók fel

1 Taleb, Nicholas Nassim: *The black swan: the impact of the highly improbable*. Random House: New York, 2007.

2 A fekete hattyú létezése annak az axiómának a cáfolata, amely szerint a hattyú fehér. A fekete hattyúhoz hasonlítható jelenségek meglehetősen ritkák, s eltérnek az addigi tapasztalatainktól, ellentmondanak az alapigazságként felfogott addigi ismereteinknek.

azok a váratlan, sokszor paradigmaváltó fenomének, mint például a bipoláris világtrend összeomlása, a gazdasági világválság, az internet megjelenése, vagy a Harry Potter-jelenség az irodalmi életben.³ A szerző által választott *Szürke hattyúk* cím a fiatalok vonatkozásában pedig arra irányítja rá a figyelmünket, hogy habár az empirikus tapasztalatok alapján a jövőre vonatkozóan fehér hattyúkat várunk, ugyanakkor nem szerencsés azon mélyreható változásokat figyelmen kívül hagyni – mint például a kockázattársadalom,⁴ megnövekedett információmennyiség stb. –, amelyek magukban hordozzák a feketehattyú-jelenségek lehetőségét. Ebből következik, hogy az ifjúságkutatás bármennyire is szeretne a jövőbe tekinteni, csupán a mai fiatalokat, vagyis a „szürke hattyúkat” tudja csak hitelesen vizsgálni. Az analógia azért is szemléletes, mert mind a fekete, mind pedig a fehér hattyú kicsinye szürke színű, vagyis mi sem láthatjuk pontosan előre, hogy felnöve fehér vagy komoly társadalmi változást hozó fekete hattyúkká válnak-e majd.

A felépítést tekintve a kötet öt nagy tartalmi fejezetre osztható. Tartalmi szempontból megállapíthatjuk, hogy Székely holisztikus módon közelített a magyar ifjúságügy kérdéséhez, ugyanis a *Szürke hattyúk* átfogó képet nyújt a magyar ifjúságkutatásról: az ifjúságkutatások múltjának, a mai fiatalokra vonatkozó empirikus eredményeknek, valamint a magyarországi fiatalokat érintő releváns elméleti megközelítéseknek a bemutatása mellett a lehetséges módszertani változtatások, új vizsgálati dilemmák, s a már a közeljövőre vonatkoztatható új, potenciális kutatási kérdések is helyet kapnak a kötetben. A könyv több szempontból is különleges. Egyrészt a nagymintás ifjúságkutatás történetét bemutató második fejezetben betekintést nyerünk a kutatás tematikus felépítésébe, a kutatási témák súlyának változásába, valamint a mintatervezés és adatfelvétel folyamatába is, amelynek során releváns kérdésként jelennek meg a határon túli fiatalok vizsgálatára vonatkozó kérdések, valamint a tartalmi és módszertani dilemmák is. Izgalmas a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás adatainak bemutatását célzó harmadik fejezet is, amelyben az eddigi elemzésekből kimaradt eredmények ismertetésére vállalkozik a szerző. Említésre méltó továbbá, hogy a hagyományos ifjúságszociológiai megközelítés mellett más nézőpont is bemutatásra kerül a negyedik fejezetben, amelyben a szerző az ifjúsági tematika megjelenését vizsgálja a magyar médiában, s médiaelemzés segítségével igyekszik bemutatni az ifjúság mediaképét. Szintén figyelemre méltó, hogy a hagyományos, fejezeteken alapuló tagolás mellett egyfajta időbeliség szerinti felosztás is megfigyelhető: a múlt ismertetése és a mai magyar fiatalok jellemzőinek bemutatása után – kellő megfontoltsággal és a szükséges visszafogottsággal – az utolsó fejezet a jövőre irányul.

3 Feketehattyú-jelenségként tekinthetünk azokra az eseményekre is, amelyek megtörténésére számítunk, azonban mégsem történnek meg.

4 Beck, Ulrich: *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég Politikai Iskola Alapítvány: Budapest, 2003.

Az első fejezet átfogó képet ad a gyökeresen megváltozott környezetünkről, amely kiszámíthatatlanságát annak is köszönheti, hogy egyszerre van jelen benne a bőség és a katasztrófaveszély lehetősége is. Az ifjúság vizsgálata minden korszakban meghatározó jelentőségű, kiváltképp akkor, amikor jelentős történelmi pillanatok tanúi vagyunk, s égető kérdésként jelenik meg, hogy vajon miképpen reagálnak ezekre a jelentős változásokra a társadalom alakítóiként a fiatalok, s ezzel vajon milyen irányba változtatják majd a világunkat. Az ifjúság vizsgálatakor nem vonatkoztathatunk el a társadalmi miliőtől, a politikai kontextustól, a társadalmi közegtől, amelyben a fiatalok élnek, s ugyanúgy nem hagyhatók figyelmen kívül azok a globális trendek sem, amelyek komoly hatást gyakorolnak az életükre. A szerző alaposan körbejárja azokat a jelentős, rendszerszintű változásokat, amelyek a mai magyar viszonyokat alapvetően meghatározzák: ilyen változásnak tekinthető a rendszerváltás, a globalizáció és az információs társadalom megjelenése. E folyamatok egyesével is komoly magyarózóerővel bírnak, és habár a változások más aspektusait emelik ki, mégis mindhárom rendszerszintű változás értelmezhető gazdasági, kulturális és társadalmi összefüggésben is. Székely a nagymintás ifjúságkutatások adataira alapozva tekinti át a három nagy változás ifjúságra gyakorolt legfontosabb hatásait.

Szintén az első fejezetben kerül sor a magyar ifjúságtudomány és nemzetközi beágyazódásának ismertetésére is. Az ifjúságkutatások *a priori* dilemmája, hogy nincs az ifjúságnak definitív meghatározása, s a nemzetközi diskurzusokat tekintve több elméleti vitával is találkozhatunk. Nemcsak arról van szó, hogy a kutatási paradigmák változnak, hanem arról is, hogy párhuzamosan működnek különböző kutatási irányzatok.⁵ A magyarországi fiatalok vizsgálatakor⁶ alapvetően három elméleti megközelítés közül választhatnak a kutatók, amelyek részben a nemzetközi diskurzusokba is illeszkednek:⁷ az ifjúsági korszakváltás elmélete,⁸ az ifjúságügy narratívája,⁹ és az új csendes generáció elmélete.¹⁰ Ezen elméleti

5 A kérdéssel bővebben foglalkozott: Szanyi-F. Eleonóra: Nemzetközi diskurzusok az ifjúságkutatásban. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúság Kutatás 2016.* Kutatópont Kft.: 2018. 11–40.

6 Habár számos, a határon túli magyar fiatalokat fókuszba helyező kutatást végeztek, a külhoni magyar fiatalokra vonatkozó átfogó narratíva eddig még nem készült. Az okok között lényeges szerepet kaphat az a tényező is, hogy a nemzetközi szakirodalom népszerű témái között nem szerepelnek a kisebbségi társadalmak ifjúságához kapcsolódó kérdések. Tehát habár számos empirikus eredmény áll rendelkezésre, a külhoni magyar ifjúság teoretizálását a kutatóknak még el kell végezniük.

7 Nagy Ádám – Tibori Tímea: Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012.* Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 400–432.

8 Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás. Új Ifjúsági Szemle, 2004. 2 (4). 5–24.

9 Nagy Ádám: Az ifjúsági korosztályok meghatározásának egyéni életúton alapuló paradigmája. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012. Tanulmánykötet.* Kutatópont: Budapest, 2013. 38–53.

10 Székely Levente: Az új csendes generáció. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány – Kutatópont, 2014. 9–29.

modellek lehetővé teszik a nemzetközi összehasonlíthatóságot is, ugyanis az ifjúsági korszakváltás az átmenet diskurzusához, az ifjúságügy narratívája a fejlődéslélektani megközelítésekhez, míg a csendes generáció paradigmája a generációs elméletekhez kapcsolódik szorosán. A három magyarázó modell az ifjúság más és más aspektusára helyezi a hangsúlyt, s kérdésfeltevésükben is különböznek: az ifjúságügy narratívája a *kik* a fiatalok kérdését igyekszik megválaszolni, az új csendes generáció koncepciója a *milyenek* a fiatalok kérdését helyezi középpontba, s az ifjúsági korszakváltás elmélete pedig inkább *a miértre* keresi a választ. Az ifjúsági korszakváltás narratívája két ifjúsági korszakot határol el: a modern vagy ipari társadalom esetén az átmeneti ifjúsági korszakot – amely a gyermekkor és a felnőttkor közötti átmenetet jelenti –, s a posztmodern vagy posztindusztriális társadalomra jellemző iskolai ifjúsági korszakot, amely jóval önállóbb időszak, köszönhetően annak, hogy az oktatási időszak meghosszabbodott és jelentősége felértékelődött.¹¹ Az ifjúsági korszakváltás narratívájához a munkanélküliség és a szabadidős forgatókönyv kapcsolódik, s olyan kérdésekre fókuszál, mint például az iskolai végzettség és a társadalom alatti osztály újratermelődése közötti összefüggés, a középosztályosodás kérdése – amelyet a szabadidős forgatókönyv a fogyasztási dimenzióban vizsgál –, továbbá a társadalmi újratermeléssel összefüggésben a gyermekvállalás és a származási családról való leválás időbeli eltolódása. Az ifjúságügy narratívája¹² szerint az életkorokkal definiált csoportok nem feltétlenül azonosak az ifjúsági életszakasszal, s ráirányítja a figyelmet arra, hogy nem feltétlenül esik egybe a biológiai, a szociológiai és a jogi felnőttkor. Ennélfogva három csoportot különböztet meg: a felelősség megjelenésétől a biológiai érettségig; a biológiai érettségtől a pszichés érettségig; valamint a pszichés érettségtől a szociológiai–társadalmi érettségig.

A harmadik elméleti paradigma a szerző által jegyzett új csendes generáció narratívája, amely Karl Mannheim koncepciójára,¹³ valamint Strauss és Howe modelljére¹⁴ épül. Eszerint a generáció létrejöttéhez szükség van olyan esemény(ek)re, amely(ek)et azonos (közös) élmény(ek)ként élnek meg az egyének, s ez elkülöníti őket más nemzedékektől. Vagyis a különböző nemzedékek karakterének kialakulásában meghatározó tényezők a szocializációs közegek. Az új csendes generáció modellje tehát az új nemzedék karakterét igyekszik megragadni, s abból indul ki, hogy a szocializációs hatások meghatározhatják egy-egy nemzedék karakterét, amely azt is jelenti egyúttal, hogy a generációk karakterének eredője a szocializáció változásaiban keresendő. A szocializáció hagyományos közegei – a család, az iskola stb. – mellett fontos új közegként jelenik meg a tömegmédiá és a digitális világ

11 Gábor, 2004. Ifjúsági korszakváltás, i.m. 5–24.

12 Nagy, 2013. Az ifjúsági korosztályok, i.m. 38–53.

13 Mannheim, Karl: A nemzedéki probléma. In Huszár Tibor – Sükösd Mihály (szerk.): *Ifjúságpszichológia. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó: Budapest, 1969.* 31–67.

14 Strauss, William – Howe, Neil: *Generations. The History of America's Future, 1584 to 2069.* William Morrow & Company: New York, 1991.; Strauss, William – Howe, Neil: *The Fourth Turning. What the Cycles of History Tell Us About America's Next Rendezvous with Destiny.* Broadway Books: New York, 1997.

is, s az új nemzedék karakterének megismerésére törekvő kutatásokban kulcsfontosságúvá válik a digitális szocializáció hatásainak vizsgálata. A hagyományos közeg mellett tehát az új médiatér – amely magában foglalja a tömegkommunikáció és az internet világát – negyedleges szocializációs közegként is értelmezhető, s hatásai megjelennek az egyes generációs felosztásokban is. Strauss és Howe modellje szerint pedig a generációváltás ciklikusan zajlik, s egyfajta váltógazdaság jellemzi: egymást váltogatják az alapvetően domináns és visszahúzódó generációk. A kötet egyik legfontosabb megállapítása, hogy a rendszerváltás után egyfajta új csendes generáció karakterével jellemezhető nemzedék kialakulásáról beszélhetünk. A szerző kihangsúlyozza, hogy a magyarországi új csendes generáció azonban nem feleltethető meg a nyugati világ új csendes generációjának – amelynek a 2000–2020 között születettek a tagjai, hanem a rendszerváltás környékén születettekhez vonható. Székely a nagymintás ifjúságkutatás adatait vizsgálva megállapítja, hogy az elsődleges (család), a másodlagos (iskola, munkahely), valamint a harmadlagos (szabadidős tevékenységek, média- és kultúrafogyasztás, digitális terek, civil aktivitás, sport és kockázati magatartások) szocializációs közegekre is a csendesség jellemző. Az új csendes generáció legfontosabb ismérvei között van a konformitás, a passzivitás és az általánosan tapasztalható bizonytalanság. Vagyis a 2016-os adatok alapján (amely a 2012-es eredményekkel is összevetésre kerültek) a 15–29 éves fiatalokra jellemző, hogy nem akarják megdönteni a fennálló *status quót*, többnyire elfogadják a szülői értékeket (konformitás), sok esetben céltalanok, hiányzik belőlük az elkötelezettség, ugyanakkor rendezettségre vágynak (bizonytalanság), életükből többnyire hiányzik a civil aktivitás, valamint a közéleti kérdésekhez apolitikusan, visszahúzódó attitűddel közelítenek (passzivitás). Emellett mozgásszegény életmódot folytatnak, s szabadidejük nagy részét otthon, a képernyők előtt töltik. A képernyős tevékenységek szerepe egyre fontosabbá válik, s mindez oda vezethet, hogy a jövőben valószínűleg ezen tényezők mentén is kialakulhatnak törésvonalak az ifjúság felfogásán belül, amelyet érdemes lesz vizsgálni. Az új csendes generáció narratívája a csendesség okairól azonban nem beszél, csupán elfogadja azt az alapkoncepciót, miszerint a szocializáció jelentős hatást gyakorol a generációs karakter kialakulására, s megállapítja, hogy a rendszerváltás környékén születő és felnövekvő magyarországi nemzedék empirikus módon is igazolható csendes attitűddel rendelkezik. A fiatalokkal kapcsolatban gyakran valamilyen feketehattyú-jelenséget várnánk, vagyis valamilyen váratlan, jelentős társadalmi változást, de a kutatási eredmények inkább egy passzív, a lázadást kerülő új nemzedék kontúrját rajzolják ki.

Az első fejezet lezárásaként Székely ismerteti a vizsgált populáció (15–29 évesek) legfőbb jellemzőit 2000 és 2016 között. A kötet a magyarországi nagymintás ifjúságkutatás adataira épül, amely a 2000-es évektől indult, s négyévente 8000 fős mintával vizsgálja a fiatalok életmódját és élethelyzetét. A trendek elemzése a külhoni magyar fiatalok esetében korlátozott, amely módszertani okokra vezethető vissza. A 2016-os kutatás tervezésekor ugyanis

választani kellett, hogy a 2016-os magyarországi vagy a 2001-es határon túli kutatást vegyék alapul. S mivel az összevetés miatt az első opció mellett döntöttek, így a 2001-es kutatással való összehasonlíthatóság lehetősége némileg lecsökkent. A trendek számos aspektusból tekintve együtt mozogtak a magyarországi tendenciákkal, például a külhoni régiókban is csökkent a házasságban élők aránya.¹⁵ A magyarországi fiatalokhoz hasonlóan a külhoni magyar fiatalok szerint is az anyagi nehézség, létbizonytalanság, szegénység, elszegényedés szerepelnek a legégetőbb problémák első helyein (kivétel ez alól Erdély, ahol a legfontosabb problémaként az alkohol terjedését azonosították leggyakrabban.) 2001 óta jelentősen nőtt az oktatási rendszerben lévő külhoni magyar fiatalok aránya, emellett összességében csökkent a munkaerőpiaci aktivitás. A munkaerőpiacról és az oktatási rendszerből is kimaradó fiatalok aránya ugyancsak csökkent. A külföldi munkavállalást tervezők aránya – Felvidék kivételével – jelentősen nőtt. A kisebbségi társadalmak esetében jelentősen megnő a nemzeti identitás kérdésének relevanciája, s emiatt is figyelemre méltó és elgondolkodtató, hogy 2001 óta az önbesoroláson alapuló magyar identitás némi gyengülést mutatott a határon túli régiókban, Felvidéken pedig a magyar fiatalok között erőteljes asszimiláció figyelhető meg. Habár Felvidéken kívül a többi régióban 2001-ben és 2016-ban is magyarnak tekintette magát a magyar fiatalok több mint 95%-a, mégis gyengülést mutatott mindegyik vizsgált régióban a magyar nemzethez való tartozás kognitív és affektív viszonyulása. Ez egyrészt megmutatkozik abban, hogy míg 2001-ben az összes régióban 90% felett volt azon válaszadók aránya, akik a helyi magyarságot a magyar nemzet részének tekintették, addig ez az arány 2016-ban lecsökkent (Kárpátalja: 91%, Vajdaság: 88%, Erdély: 85%, Felvidék: 67%). Másrészt Kárpátalja kivételével a magyar fiatalok legalább fele a helyi magyar közösséget a többségi nemzet részének is tekinti.

A második fejezetben retrospektív elemzések kapnak helyet, amelynek keretében átfogó képet kapunk a magyarországi nagymintás ifjúságkutatás történetéről, tematikus felépítéséről, a kutatási témák súlyának változásáról, valamint a mintatervezés és adatfelvétel folyamatáról is. A 2016-os kutatás egyik fontos célja volt a magyarországi fiatalok mellett a külhoni magyar fiatalok élethelyzetének és életmódjának részletes és átfogó vizsgálata, valamint a külhoni kérdőívek tematikus szerkesztésekor fontos szempont volt a magyarországi és külhoni ifjúságkutatások eredményeiknek lehető legteljesebb összehasonlíthatósága is. A határon túli fiatalok körében használt kérdőív elsősorban a trendkérdések tekintetében a magyarországi formula témaköreire épült, ugyanakkor számos, nem trend jellegű kérdésre nem tértek ki a külhoni kérdőívekben, helyette helyi témákra fókuszáltak. Például a gyermekvállalás akadályainak vizsgálata, az Európai Unió megítélése, valamint az ideális munkahelyre vonatkozó kérdések mellett kimaradt még számos politikai szocializációra és aktivitásra vonatkozó kérdés is, valamint az online közösségi média vizsgálatának

15 A kivételt Kárpátalja jelentette.

részletezettsége sem közelítette meg a magyarországi verziót. Továbbá a külföldi kérdőívekben helyet kapott a külföldi régiókra vonatkozó közös kérdésblokk is, amelyet azonban a magyarországi nem tartalmazott. Ez a kérdésblokk szinte teljes mértékben az identitás kérdéséhez kapcsolódott, amelyet alapvetően négy fontosabb részre – a haza fogalmához kapcsolódó kérdésekre, a többségi és a magyar nemzethez való tartozás vizsgálatára, valamint a nemzeti alapú közösségi kapcsolatokra vonatkozó blokkra – bonthatunk szét. Ezek mellett a külföldi fiatalok körében használt kérdőívekben az etnikai feszültségek érzékelésével kapcsolatos kérdések is szerepeltek, valamint a leghíresebb magyar személyekre történő rákérdezéssel a közösségek jeles személyeit is igyekeztek feltérképezni. A magyar állampolgársággal, a magyarországi választásokon való részvétellel és az ehhez kapcsolódó pártpreferenciával, valamint az adott ország politikájával – így a választással és pártpreferenciával – foglalkozó kérdések formájában politikai és jogi témákkal is találkozhatunk a külföldi magyar fiatalok a lekérdezés során. A nyelvhasználat a kisebbségi társadalmak esetében kulcsfontosságú téma, s ez a kérdőív szerkesztésében is megmutatkozott, ugyanis a nyelvhasználat és a nyelvi kompetenciák többféle megközelítésben is szerepet kaptak: például foglalkoztak a magyar és a többségi nyelv ismeretével, a tanítási nyelvvel (óvodától a felsőoktatásig), a mindennapi nyelvhasználattal, továbbá a média- és tartalomfogyasztás nyelvvel is.

Szintén figyelemre méltó rész a 2016-os nagymintás ifjúságkutatás mintaválasztási eljárásának ismertetése, különös tekintettel az egyes határon túli régiók mintáinak kialakítására, ugyanis a külföldi mintaválasztás más módszerrel történt, mint a hazai. A vizsgált populációból – vagyis a magukat magyarnak valló 15–29 éves fiatalokból, akik a teljes magyar lakosság kb. 15–20%-át teszik ki – került kiválasztásra az életkor, nem és lakóhely mentén is reprezentatív 4000 fős minta. A külföldi mintaválasztás során két alapvető kérdésre kellett választ adni a kutatóknak: egyrésztől a kiválasztott öt régióknak hol vannak a földrajzi határai, másrésztől pedig, hogy ki tekinthető magyarnak. A kutatás során azokat a területeket jelölték ki a helyi kutatóintézetekkel közösen, ahol a magyar nemzetiségűek aránya számottevő, s ehhez a korábbi tapasztalatok mellett a rendelkezésre álló statisztikai adatokat hívták segítségül. Magyarnak pedig azokat a fiatalokat tekintették, akik jó beszélők a magyar nyelvet. Régiós bontásban tekintve az erdélyi mintaelemszám 2000 fő, a felvidéki 1000 fő, a kárpátaljai és a vajdasági pedig 500-500 fő volt. Székely a külföldi ifjúságkutatás kapcsán módszertani megfontolásokra is felhívja a figyelmet, ugyanis míg a magyarországi minta a szociodemográfiai jellemzők mellett az iskolai végzettség, településtípus és régió szerint is reprezentatív volt, addig a külföldi adatfelvételek során az életkor, nem és lakóhely volt a mintavételi szempont az interjúalanyok kiválasztásakor. Ennek oka, hogy nem állnak rendelkezésre olyan alapstatisztikák, amelyek viszonyítási pontként szolgálnának a határon túli magyar ifjúság aktivitási és oktatási mutatóiról, pedig a korábbi tapasztalatok

azt mutatják, hogy az iskolai végzettség és a gazdasági aktivitás jelentősen befolyásolja a többi kérdésre adott válaszokat. Ezen változók mentén a négy külhoni minta különbözik egymástól, s megfigyelhető többek között az is, hogy a diplomások arányában térnek el leginkább a magyarországi ifjúságtól: a magyarországi fiatalok 12%-a diplomás, míg ez az arány a külhoni régiókban magasabb értéket mutat. Mindebből arra lehet következtetni, hogy az oktatásban lévő, magas iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok felülreprezentáltak a külhoni mintákban, de megerősíteni azért nehéz ezt az állítást, mivel a viszonyítási pontként használható alapstatisztikák korlátozott módon állnak csak rendelkezésre. A külhoni adatok értelmezését több tényező is nehezíti, amely alapvetően három hipotetikus okra vezethető vissza: a mintavétel és az adatgyűjtés sajátosságaira, a külhoni régiók szerkezeti elterésére, valamint a határon túli magyar fiatalok válaszaiban megjelenő valós különbségre.

A harmadik fejezetben a szerző a 2016-os ifjúságkutatás azon kérdéseit tárgyalja, amelyeket sem a gyorsjelentésben, sem pedig a később publikált kötetben nem dolgoztak még fel. A tematikailag sokszínű nagymintás ifjúságkutatás már két évtizede vizsgálja a 15–29 évesek életét, gondolkodásmódját. A gyorsjelentések készítésekor a trendelemzés élvez prioritást, ezért a kutatás négyéves ciklusaiban a valamelyest aktualizált, megújuló kérdőívek feldolgozása kötött tartalommal, a legfontosabbnak tartott kérdések mentén történik. A 2016-os hullámból először itt kerül sor az olyan kérdések bemutatására, mint például hogy mit hoznak fiatalok a származási családjukból, és mit visznek tovább a nemző családjukba, miképpen lépnek át az elsődleges szocializáció teréből a másodlagos terekbe (iskola, munka világa), milyen háttérrel és hogyan válnak anyagilag függetlenné, miképpen mélyülnek el a digitális kultúrában, hogyan integrálódnak a társadalomba, valamint kirajzolódik-e valamilyen nemzedéki jelleg, vagy esetleg belesimulnak a meglévő struktúrába. Habár ezek a kérdések az összképen nem változtatnak, a kontúrokat mégis erősíthetik.

A kötet negyedik fejezete azért is különleges, mivel az itt közölt megállapítások nem a nagymintás ifjúságkutatási adatokon alapuló elemzés, hanem az Observer Budapest Kft. adattárának felhasználásával készült, főként kvantitatív médiaelemzés eredményeire épülnek. A fejezet célja, hogy más nézőpontból tekintve egészítse ki a „milyenek a fiatalok?” kérdésre adott választ, amely eddig maguknak a fiataloknak a válaszaik alapuló adatok elemzéséből származott. A kötet így arra a régóta folyó polémiára nyújt kompromisszumos megoldást, amely arra irányul, hogy vajon a magunkról alkotott kép vagy mások megítélése határoz meg minket jobban? Az ifjúságról alkotott külső képet pedig leginkább a média jeleníti meg.

Székeley az utolsó fejezetben a jövő ifjúsága felé fordul. Kihangsúlyozza, hogy habár a jövő önmagában is a tudományos érdeklődés homlokterébe került, a jövőbelátási képességeink korlátosak. Olyan, általa kulcsfontosságú kérdések bemutatására vállalkozik, amelyek már napjainkban is meghatározók, vagy azok lesznek középtávon. Például a kitolódó

élettartam miatt gyökeresen megváltozhatnak az olyan fogalmaink, mint az öreg vagy a fiatal, ugyanis a várható élethossz megnövekedésével akár arra is lehetőség nyílt, hogy tovább maradjunk fiatalok (legalábbis a munkaerőpiacon), vagy a technológiai fejlődés indukálta munkaerőpiaci változások miatti pályamódosítások eredményeképpen többször is újra az ifjúság részévé váljunk.

A szerző a világ jövőképét egy olyan urbánus és technológiaintenzív környezetbe helyezi, amelyben szükség van a társadalmi kooperáció fenntartására, s ehhez kapcsolódóan három lényeges területet nevez meg: az első az információ és a tudás területe, amelyben az információ megsokszorozódik, s ennek kezelésében a mesterséges intelligenciát mint az emberi képességek eszközökkel való kibővítésének legújabb állomását hívhatjuk segítségül. A második terület a bizalmi struktúra átalakulása: az első változással összefüggésben a bizalom egyre inkább a technológiára helyeződik át, ami egyúttal az intézményekbe és a társadalom tagjaiba vetett bizalom csökkenésével jár. Mindez a harmadik lényegi területhez vezet, vagyis a technológiába vetett bizalom a hatalmi struktúra átalakulását hozza magával. Az új hatalmi struktúra a korábbiakkal ellentétben nem a kényszerítés-büntetés eszközével él, hanem inkább lehetőséget ad.

Összegzés

Az ifjúsággal kapcsolatban újra és újra megfogalmazódik az a kérdés, hogy felnőve vajon miként alakítják majd a társadalmat. A nagymintás ifjúságkutatás lehetőséget biztosít arra, hogy a fiatalok nyilatkozzanak arról, mit is gondolnak saját szerepükről, a társadalomról, amelyben élnek, és miképpen szeretnék azt formálni. A válaszuk előre vetíti a jövő egy lehetséges forgatókönyvét, ugyanakkor pont ekkor szükséges szem előtt tartani azt, hogy a fiatalokat vizsgálni olyan, mintha azt próbálnánk kitalálni, hogy a szürke hattyúból felnőve fehér vagy fekete hattyú válik-e majd.

A nagymintás ifjúságkutatások eredményeinek komparatív vizsgálata lehetőséget nyújt a magyar ifjúsággal kapcsolatos trendek leírására, amely fontos magyarázóerővel bír a jelenkor ifjúságának értelmezésével kapcsolatban is. A leglátványosabb trend a digitális kultúra kiteljesedéséhez kapcsolódik: a fiatalok szabadidejének eltöltésében egyre meghatározóbb szerephez jutnak a „képernyős” tevékenységek, s az elmúlt év legjelentősebb eseményei e trend további erősödését vetítik előre. A koronavírus-járvány olyan feketehattyú-jelenségként értékelhető, amely a korábbi trendek erősödéséhez vezethet (a járvány okozta veszélyzetben életünk egyre több területét igyekszünk „digitalizálni”: távoktatás, távmunka, online rendelések, online orvosi konzultáció stb.), s ezen túlmenően a szakértők között már

elindult egyfajta gondolkodás is arról, hogy vajon a világjárvány hatására beszélhetünk-e egy új generáció kialakulásáról.¹⁶

A *Szürke hattyúk* a trendek bemutatása mellett pillanatképként is szolgál a változó világ ifjúságáról, s egyúttal deklarált célja, hogy gondolkodásra inspiráljon a jelen és a jövő fiataljairól. Úgy gondolom, hogy mindhárom célt elérte.

16 Szabó Andrea egy új, történelmi generáció formálódásáról értekezik, amelyet V-generációnak, vagyis Vírus-generációnak nevez, amely a korábbi generációktól több szempontból is különbözik. Egyrészt az alapja nem a fogyasztási javakhoz (internet, közösségi média stb.) való hozzáálláshoz kapcsolódik, hanem egy globális eseményhez, vagyis a Covid-19-járvány megjelenéséhez, másrészt olyan új generáció megjelenését feltételezi, amely keresztbe metszheti a korábbi generációs felosztásokat. Szabó Andrea: A V, mint Vírus-generáció születése? *PTI blog*, 2020. március 20. Letöltés helye: <https://politikatudomany.tk.hu/blog/>; letöltés ideje: 2021. 02. 15.